

Zpráva o podmínkách pro občanskou společnost

LEDEN — PROSINEC 2023

Ve zkratce

České nevládní neziskové organizace (NNO) prokázaly schopnost pružně reagovat na nečekané potřeby a problémy (např. integraci lidí z Ukrajiny, řešení dostupného bydlení apod.) a řešit je často díky aktivizaci dobrovolníků a mobilizaci vlastních zdrojů. V některých případech se veřejné správě daří takto získanou expertízu využít a navázat na ni. Bylo by vhodné a efektivní prohloubit takové ad hoc participativní procesy, vyhodnocovat jejich silné stránky a příležitosti a pracovat na jejich využití ve zlepšování celého systému. Velkým deficitem zůstává také participace občanů na veřejném rozhodování a tvorbě politik; na národní úrovni chybí jednotná vize a mechanismy. České neziskové organizace čelí překážkám v rozvoji kvůli nedostatečnému financování a technologickým bariérám. Téměř polovina

organizací nemá prostředky na digitalizaci, což brzdí jejich rozvoj. Financování z evropských fondů je nejisté, vláda váhá s přesunem peněz do sociálních programů. Roste spolufinancování ze strany příjemců, což ohrožuje poskytování sociálních, preventivních i vzdělávacích služeb. Experti a expertky radí vytvářet programy pro technologický rozvoj NNO, experimentovat s novými deliberativními postupy, zajistit podporu pro participativní procesy na centrální úrovni státní správy či pravidelně sbírat data o občanském sektoru.

experti a expertky: **Ing. Radka Bystřická, PhDr. Jitka Doubnerová, BcA. Jan Gregor, Ing. et Mgr. Jana Miléřová, Marta Smolíková**
koordinátorka pracovní skupiny: **Mgr. Vendula Menšíková**

Hlavní zjištění

Technologické a finanční bariéry brzdí rozvoj českých neziskových organizací

České NNO se potýkají s nedostatkem adekvátního hardwaru a digitálních dovedností (což se od vydání poslední Zprávy prakticky nezměnilo). Rozsáhlý **průzkum** Sdružení VIA a Nadace OSF ukázal, že téměř polovina respondentů z řad NNO nemá prostředky na pořízení vhodného hardwaru. Řada organizací je závislá na využívání zařízení v osobním vlastnictví svých zaměstnanců. To vede k neefektivitě a zvýšeným kybernetickým rizikům. Vedoucím pracovníkům často chybí znalosti potřebné pro řízení digitalizace v jejich organizacích, což brzdí rozvoj celého sektoru. Financovat takové potřeby z veřejných zdrojů a dotačních programů je navíc těžké – podmínky dotací a grantů to neumožňují. V širším smyslu neumožňují ani investovat do interního rozvoje organizací (existující programy podporují jen akcelerační a jednorázové, nikoliv dlouhodobé, investice).

Řadu sociálních, preventivních i vzdělávacích služeb poskytovaných NNO ohrožují chybějící finance z evropských fondů a změny ve spolufinancování

HROZBA!

Sociální služby čelí nedostatku financí, což může znamenat omezení kapacit a kvality. ČR se neobejde bez financování z EU fondů. Vláda Petra Fialy přitom stále váhá s vrácením 270 milionů eur z infrastrukturních programů zpět na programy určené na sociální oblasti (ESF+), tedy na pravením změny dřívější vlády Andreje Babiše. Tato změna byla podmíněna slibem vrátit prostředky při zhoršení socioekonomické situace – a v té se dnes Česko nachází. Další ránu financování široké škály veřejně prospěšných služeb zasadil návrh na změnu pravidel spolufinancování EU fondů z pera Ministerstva financí. U programu na podporu zaměstnanosti (OP Z+) se měla míra spolufinancování zvýšit z 0 % až na 13,265 %, kterou měli zajistit realizátoři – tedy poskytovatelé služeb, školy, obce, příspěvkové organizace a další, včetně NNO (nakonec snížena na 5 %). Poskytovatelé sociálních služeb z řad NNO přitom nemohou v takovém rozsahu zajistit volné prostředky z jiných zdrojů. Ministerstvo práce a sociálních věcí nakonec přislíbilo s vládou pro vybrané „nezbytné celospolečensky přínosné aktivity“ vyjednat 0% spolufinancování, nicméně výjimky nelze uplatnit na programy na vzdělávání a podporu zaměstnanosti.

Česko má podle OECD zlepšit veřejné rozhodování systematičtější participací občanů a stakeholderů i mimo volby

Nový **Přehled OECD o stavu české veřejné správy** upozorňuje, že pro modernizaci veřejné správy by ČR měla zajistit lepší participaci občanů a dalších zainteresovaných stran (stakeholderů). Přináší to informace důležité pro veřejné rozhodování, a tím jednak posiluje jeho legitimitu a jednak zlepšuje kvalitu politik, zákonů a služeb. Experti OECD dochází k závěru, že „napříč českou veřejnou správou již existují ostrůvky dobré praxe, ... ale ... stávající procesy často nemají dostatečný dopad a v současné době neexistuje žádná zastřešující národní vize participace“. V ČR nyní neexistují jednotné a transparentní mechanismy pro konzultace, spolurozhodování, či využívání deliberativních a dalších nástrojů. Potřeby a názory občanů a stakeholderů tak nejsou integrovány do celého politického cyklu a dostatečně ani do tvorby a poskytování veřejných služeb. Experti OECD Česku doporučují, aby se posunulo od ad hoc jednorázových aktivit k institucionalizovaným procesům na základě jednotné definice a vize pro participaci. Revize právního a regulatorního rámce, poskytování kvalitních informací, či vytvoření odborného centra jsou pro to klíčové. OECD také doporučuje experimentovat s novými nástroji jako jsou například občanská shromáždění a další deliberativní procesy vhodné pro řešení velkých společenských otázek přesahujících jedno volební období.

Pozitivní trendy

- Na úrovni Rady vlády pro nestátní neziskové organizace (RVNNO) se připravují návrhy na systémovou změnu financování neziskových organizací v oblastech víceletého financování, umožnění partnerství v projektech, poskytování rychlých dotací, paušalizace nepřímých nákladů a dalších.
- Mezi NNO vzrůstá zájem o zapojení do boje s negativními dopady dezinformací, zejména prevenci radikalizace, prostřednictvím aktivní podpory a vzdělávání jejich zaměstnanců a komunit.
- Státní správě se v konkrétních případech daří zapojovat a využívat expertízu ze strany občanské společnosti (např. v oblasti řešení dostupného bydlení nebo integrace lidí z Ukrajiny), byť tyto snahy mívají nedostatky, zejména z hlediska kvalitního designu participativních procesů klíčového pro jejich účinnost a důvěryhodnost.
- Ve venkovských oblastech se osvědčila role místních akčních skupin (MAS), které díky relativně stabilnímu financování a zkušenosti s administrací projektů financovaných z fondů EU dlouhodobě zapojují malé obce, podnikatele, zemědělce i aktivní občany do přípravy a implementace strategií a rozhodování o podpoře místních projektů. Tím na venkově posilují místní sociální kapitál.
- Zmocněnkyně pro lidská práva hraje výraznou roli v podpoře občanského prostoru i společenských agendách, které řeší i neziskové organizace.
- V rámci přípravy a schvalování nové stavební legislativy se podařilo částečně obnovit účast veřejnosti při povolování stavebních záměrů, které mají dopad na životní prostředí, ale nespádají do procesu EIA.

Doporučení expertů pro další období

1. Pro participaci zajistit metodickou a odbornou podporu na ústřední úrovni vlády a posílit kapacity, motivaci a expertizu pro zavádění participace napříč veřejnou správou, včetně portálu pro konzultace, rozvoje participativních dovedností v české veřejné správě a ve společnosti a přístupu k transparentním a kvalitním informacím ze strany státu.
2. Experimentovat s novými nástroji a postupy na podporu participace v ČR, jako jsou např. občanská shromáždění a další deliberativní procesy zohledňující reprezentativní zastoupení občanů.
3. Vytvářet specifické programy pro NNO na systematickou práci v oblasti prevence proti vlivu dezinformací a radikalizaci společnosti a zmírňování dopadů dezinformačních kampaní.
4. V oblasti boje proti dezinformacím se nezaměřovat jen na factchecking a mediální gramotnost, ale rozšiřovat také kapacity pro prevenci a snižování radikalizace a nenásilnou komunikaci.
5. Vytvářet dotační programy a grantové výzvy na investice pro dlouhodobý rozvoj NNO – nejen na operační náklady, ale také na kontinuální technologický rozvoj, pořízení hardwaru, digitální vzdělávání a dalších.
6. Zavádět opatření pro systémové změny pro umožnění víceletého financování dotačních projektů, partnerství v projektech, zrychlených dotací, zjednodušení spolufinancování aj. a vytvářet vhodné finanční nástroje pro dlouhodobý rozvoj sítí NNO a jejich střešních organizací.
7. Zkoordinovat odborníky na filantropii a důležité provozovatele nástrojů na darování s cílem ověřit na základě dat trendy v oblasti darů od fyzických osob a zjistit jejich objem.
8. Zajistit sběr klíčových dat o občanském sektoru (např. struktura financování a dopady na činnost a plánování NNO, klíčové potřeby NNO ve vztahu k odhadovaným společenským rizikům a potřebám, profesionalizace, vnímání spolupráce s NNO veřejnou správou na různých úrovních, postoje veřejnosti vůči NNO a tématům, která řeší apod.).
9. Zformulovat zadání pro hloubkový výzkum situace neziskového sektoru v ČR a společenských přínosů, které jeho aktivity mají a provést jej.

- Připomínkovým řízením prošla novela zákona o veřejných sbírkách. Vládní návrh v důvodové zprávě akcentuje potřebu zjednodušit pořádání sbírek a snížit administrativní zátěž pořadatelům i úřadům.¹
- Data Darujme.cz ukazují, že meziročně se na této platformě zvýšil poměr pravidelných darů vůči darům jednorázovým (nárůst z 14,5 % na 29 % všech darů).
- Připravuje se novela, která umožní zřídit národní lidskoprávní instituci a institut ochránce práv dětí na půdorysu současného Kanceláře Veřejného ochránce práv.

¹ V době editace tohoto reportu již vláda novelu schválila, nyní se dál posouvá legislativním procesem.

Negativní trendy

- Nadále chybí potřebná politická podpora pro rozvoj neziskových organizací a občanské společnosti. Přetrvává neporozumění veřejné správy i politiků a státu, jaký účel neziskovky plní a jak s nimi stát může spolupracovat na plnění svých funkcí pro občany a posilování právního státu. Spolupráci s NNO nadále komplikuje rezortismus.
- NNO chybějí kapacity na mezioborovou spolupráci, ačkoliv by to měla být jedna z jejich rolí, se kterou jsou spojena celospolečenská očekávání (např. v případě hrozby pro celý sektor nebo společnost).
- Dezinformační kampaně negativně dopadají na činnost NNO, které musí mít nově vyčleněné kapacity navíc, aby v souvislosti s nimi komunikovaly s veřejností (zejména na sociálních sítích). Ubírá jim to kapacity pro komunikaci jádra své činnosti. Dezinformace mohou v důsledku ohrozit jejich zdroje, vést k odlivu dárců apod. Hrozba bude pravděpodobně sílit s větším využíváním AI a deep fake.

„Denně slyšíme o potřebě digitalizace organizací, společnosti i státu, ale málokdo si uvědomuje, že bez kvalitního vybavení je požadovaná úroveň digitalizace dosažitelná jen těžko. V našem průzkumu přitom 43% organizací uvedlo, že nemá dostatek financí na pořízení potřebných zařízení. To vede k tomu, že buď využívají osobní zařízení nebo zastaralé počítače. Negativně to ovlivňuje jak úroveň jejich kybernetického zabezpečení, tak efektivitu práce. Efektivní využívání digitálních nástrojů také podlamuje nedostatek odborných personálních kapacit a nízká úroveň digitální gramotnosti zaměstnanců.“

— Radka Bystřická

„Budoucnost České republiky se odvíjí i od způsobu vládnutí a budování demokratické společnosti. ‚Štíhlý a efektivní stát‘ se neobejde bez důvěry občanů, která ovšem těžko poroste bez jejich zapojování do vládnutí nad rámec pouhé účasti ve volbách. Vláda by se neměla bát občanů a organizace občanské společnosti zapojovat – transparentně, koordinovaně a systematicky.“

— Jana Miléřová

- Chybí experti na snižování radikalizace ve společnosti, mediální komunikaci nebo nenásilnou komunikaci, kteří by vytvářeli potřebné expertní zázemí pro organizace.
- Nadále chybí finance na podporu rozvoje NNO, vč. kontinuálního technologického rozvoje a digitální transformace organizací.
- Dle dostupných dat soukromé dárcovství v roce 2023 mírně rostlo. Reálný objem ale škrtí kombinace inflace a nízké cíle v oblasti fundraisingu. Inflace je jednoznačně negativním faktorem i v případě dotací.
- Získání i administrace národních dotačních zdrojů (každé ministerstvo má pro dotace vlastní systém) i evropských fondů (kontrolní orgány často vyžadují detailní dokladování; zjednodušení v podobě paušálních nákladů umožňuje jen část titulů) jsou nadále nepřiměřeně náročné.